

KIS-790 – Notennoù gramadeg IX – Br. 'm eus, 'c'h eus, ma/mar

(YBAN da GE – 07 04 03)

Aterset on bet a-zivout ar rannigoù verb *a* hag *e*, hag un nebeud kudennoù all eus ar seurt. Goulenn a reer perak skrivañ :

- *Un ti 'm eus* ha n'eo ket *un ti a'm eus*, ma n'eo ket *un ti am eus*, evel erbedet gant lod ; rak, hervez, eo diaes distagañ frazennoù evel : *ur marc'h 'c'h eus*, ha gwell d'ar mare-se : *ur marc'h ac'h eus*.

- Heñvel dra gant : *gwelet 'c'h eus* pa ve aesoc'h distagañ : *gwelet ec'h eus*.

- A du 'rall evit ar gewazell *mar*, hag un erbedadenn hepken eo ober ganti hep ma ve “faziék” ober gant *ma* e frazennoù evel : *ma fell dit pe ma hoc'h eus c'hoant ?*

'M EUS, 'C'H EUS

(GE da YBAN – 07 04 03)

Evit respont d'an atersoù e ranker lakaat e penn kont darvezadur ar verb keltiek nad eo ket unan didro, evel a ouzomp. Daou zedroadur zo da zesellout : hini Br. *devout*, hini ar skorell *a*.

En istor ar predeneg e tiwan ar verb *devout* (*dyfod, devo#s*) “diwar zis-mantroù un hendrevnad”. “[STRACHAN] s'est occupé aussi des particules *dy-* et *go-*. Il conclut qu'on est en présence de ruines d'un système ancien, dans lequel les particules préverbales étaient soumises aux mêmes lois en gallois qu'en irlandais” (LOTH, *RC* 31 472). E hengembraeg en deus *dyfod* kemeret ster "dont" (goude ur prantad entremar evel ma tiskouez LOTH da heul STRACHAN : “*Dyvvd* signifie *viendra*, mais ici [e L. Aneurin, 90. 45] comme

dans *nvy divo*, ce verbe a le sens d'*avoir*, comme en breton et en cornique", *id. ibid.* 474). E meur a lec'h, e veneg FLEURIOT ar c'hendredizh etre **do- but* ha **do- menet*, DGVB 143 pergen. E brezhoneg, ar furm angour krBr. *ous* (eus hBr. *ois*, aet da Br. *eus*) zo bet yevet gant furm enharpel ar raganv gour da zec'heriañ keal ar piaouañ, ar raganv o wiskañ neuze arc'hwel un dativ. Furm enharpel (-*m*, -*z*, -*h*) o teverañ, evel ar perc'hennelloù, eus ar genitiv (VBEG 265).

Ar skorell *a* oa perzhenell en orin (VBEG 277, DGVB 49). Gant ar c'hrennvrezhoneg ez emledas e arverañ evel rannig eren etre ar verb hag ar rener pe ar glokaenn amkan pa vezent lec'hiet araozañ. Ne steuzias ket an arver perzhenell evit kelo.

Tennderioù a savas e krennvrezhoneg dindan levezon ar galleg hag ar romanegoù. Ar furm verbel -*m bout* a voe dehañvalet ouzh Gl. *avoir* hag ar glokaenn dalc'had ouzh ur glokaenn amkan, alese an arver eus ar berzhenell *a* testet ken abred hag ar 14^t kantved (e gwerzenn vrudet Ivonet Omnes : "*me ameus vn amoric ioliuic...*" (ERNAULT, RC 34 249 hh.). Dervaet e voe an arver dre an amprest er 15^t kantved eus furmoù skorek ar galleg (HMSB § 154), an divellekaat skorverb+verb o teren ul lusked ouzhpenn da arverañ ar skorell *a*.

E damant yezhadurourion ar pevar c'hantved diwezhañ e voe skoueriekaat ar furmoù o tisoc'h ken eus dedroadur arc'hwelel ar berzhenell *a* (ha war un dro ar berzhenell *ez* aet da skorell), ken eus plakadur -*m bout* war Gl. *avoir*.

GREGOR a bled gant skrivadur an teir elfenn : 1) perzhenell pe skorell, 2) raganv enharpel, 3) verb. E krennvrezhoneg e skrived pe 123 pe 1 23 pe 12 3 pe 1-2 3 : "*ameux, emeux, e mès, a-m eus, az eux, ez eux, aheux*". GREGOR a skriv : "*me am eus un toçq caër, un doüe am eus ou un doüe èm eus, breman am eus un ty, te az eus ou te ez eus ou te ac'h eus ou te ec'h eus*" (*Grammaire celtique-française*, nouvelle édition, 1833, pp. 92-93).

VALLÉE (marteze diaraoget gant AR GONIDEG) a zistroas d'ar c'hemm arc'hwelel bezant e henvrezhoneg etre arver *a* hag *it, et, id, ed* (> Br. *ez*), o tebarzh *a* da eren rener pe glokaenn amkan eeun ouzh ar verb, *ez* d'an degouezhioù all (meneget e VBEG 279), kement-se evit an holl verboù, evit -*m bout* enta : "*te ac'h eus poan, levriou am eus, hizio em eus bet lizer(i)ou*" (*La langue bretonne en 40 leçons*, dixième édition, 1945, p. 97).

HEMON a zispartie an div elfenn 1 ha 2 en e oberoù skiantel : “-*m eus*, -*c’h eus*, -*m bez*, -*z pez*” (GIBR. 722, 723), “-*m-eux*, -*m eus*, -*m beuz*, -*z eux*, -*h-eux*, -*s peuz*” (HMSB § 140). Un derou lentik a skoueriekadur a reas dre zispartiañ ar raganv enharpel goude an araogenn *da* : *da ’m*, *da ’z* (pa skrived *d’ am*, *d’ az* arozañ).

Gant PENNAOD e voe kaset ar skoueriekadur da benn : a) skrivañ disparti bepred ar raganvioù enharpel : *’m eus*, *’c’h eus*, *da ’m*, *e ’m*, *a ’m*, b) o vezañ ma ’z eo *eus* ur furm angour na c’hell kaout na rener na klokaenn amkan, na arverañ ar skorell *a* dirak *’m eus*. Daou graf a c’houlenne arwerc’hadur arbennik : da gentañ, ar skorell *ez* na gave ket dirazi an harz gramadegel a oa dirak *a* ; koulskoude ez alie he lemel en degouezhioù ma ne veze ket arveret gant orioù all *bout* : *debret eo* → *debret ’m eus* (hervezañ, arver ar skorelloù dirak orioù *bout* n’eo ket reizhistorek : *punisset vez* a gaver e B.n.497 ; kinnig a rae ivez lemel *ez* dirak *eus* — war ar poent-se ne hañval ket bet bezañ heuliet, daoust ma kaver *eus* hep *ez* e skridoù krennvrezhonek hag e teodyezhoù) ; d’an eil, ha se dindan arbouez e genlabourerion damantus d’ar steradurezh, darbenn *a* perzhenell dirak furmoù *’m bout* ; o vezañ ma kaouganter amprest ar furmoù skorek e ranker darbenn arver ar berzhenell dirazo — ha dirak furmoù eeun *’m bout*.

Diaesterioù sonel a ve gant ar stok kensonennoù e *gwelet ’c’h eus*, *ur marc’h ’c’h eus* ? Diaesterioù heñvel a savfe neuze gant *ur gened c’hlan*, *ur verc’h c’hall*... An holl ac’hanomp pe dost zo bet gallegerion betek hon c’hrennoad hag e chomomp amjestr betek ur par ouzh ar soniadoù na zistagomp ket a-vihanik : hemañ a strebot war *-rc’h-* pe *-c’hr-*, hennezh a garfe disteurel ar gerioù a zo *-stl-* enno, h.a. Evit ur brezhoneger a-vihanik, ha diaesoc’h eo distagañ *ur marc’h ’c’h eus* eget *ur vamm ’m eus* ?

Un evezhiadennig a-zivout ur c’hraf amezek. GP en deus aliet ivez na arverañ ar skorell *a* dirak *zo* dre an abeg ma ’z eo *zo* ur berzhenell en orin. Asantet en doa ivez, en askont eus ar steradurezh, derc’hel *a* perzhenell dirak *zo* (evel dirak an orioù all eus *bout* ha *’m bout*). Heuliet eo bet gant *An Here* : lamet o deus *a* skorell dirak *zo*, met ivez *a* perzhenell, pezh a zegouezh gant luziatezioù steradurel evel : *breur an den zo deuet* (piv zo deuet, an den pe e vreur ?). Seul zigempoelloc’h diviz tud *An Here* ma kendalc’hont da argenañ *devout* : *am eus*, *ac’h eus*, h.a.

(RLN da GE – 12 04 03)

Evit a sell ar rannigoù o vont a-ser gant ar verb *devout*, e c'hallan me testeniañ e tislavar distagadur ar vrezhonegerion a-vihanik an arbennadenn graet ouzh YBAN (evit ur wech hon eus gwir evelkent da zaveiñ da yezh ar bobl !) Evel a skrivez, n'eo ket diaesoc'h evit un avihanig distagañ : *ur marc'h 'c'h eus eget : ur vamm 'm eus pe : un tamm 'm eus*.

MA / MAR

(GE da YBAN – 29 04 03)

Evit a sell arver *mar*, ez eus bet neuennadurioù a-hed ar c'hantvedoù. Goude ma ne hañval ket ar gewazell-mañ bezañ kozh en istor ar brezhoneg (sevel a ra he reveziadennoù kentañ d'ar c'hrennvrezhoneg hag ezvezant eo e kembraeg), e tremener gant goulakadennoù war he gerdarzh. Disoc'h a rafe eus ar gewazell *ma*, ken martezeadek all he orin, hag eus un elfenn *r* “perhaps a reduced form of the verbal particle *ra*, OB *ro*¹”, rannig a veze ganti lies durc'hadur ster². Hervez GP ne veze ket arveret *mar* dirak ur verb en nac'hañ dre ma veze ganti un dalvoudegezh yaiñ.

Ar boaz e krennvrezhoneg oa arverañ *ma* “(a) before the conditional, (b) before the indicative in the negative only” ; *mar* “before the indicative in the affirmative”. Koulskoude “*mar* may be used before the conditional in the affirmative, though this seems to be exceptional, at least in Middle and Early Modern Breton³”. E testennoù an 19t ha dreist-holl an 20t kantved, evel ma tiskouez René LE GLÉAU⁴, eo deuet boutin arver *mar* dirak an eilragor hag an

¹ Roparz HEMON, *A Historical Morphology and Syntax of Breton*, Baile Aètha Cliath, 1975 (HMSB), p. 296. Sl. ivez HMSB 138, DGVB 248 (dave d'an arroudoù-se e La-13, p. 306).

² Sl. J. LOTH, “La particule verbale *ro-* (*ry-*) en gallois, cornique et breton” (164 p.), RC 29-31, 1908-1910 & FLEURIOT, VBEG 383-384 (arroudoù e La-15, p. 15 n. 1).

³ HMSB 295-296.

⁴ René LE GLÉAU, *Études Syntaxiques Bretonnes*, t. 3 (ÉSB-3), pp. 163-188 : “Cette conjonction [*mar*] est correcte dans tous les cas, à l'indicatif comme au conditionnel” (p. 164) ; “Cet emploi de *ma* [dans les conditionnelles] attesté dans les parlers appelle quelques réserves du fait des emplois multiples de cette conjonction” (p. 180).

eilator hep ma steuzfe evit kelo arver *ma* dirak an holl orioù — er c’haozeeg dreist-holl.

Kentelioù Yezhadur SADED savet e kenlabour gant René LE GLÉAU ha Goulven PENNAOD a roas tro da skoueriekaat arverioù *ma(r)* : *mar* dirak an holl orioù el lavarennoù *yaiñ* ha *ma* dirak an holl orioù el lavarennoù *nac’hañ*⁵. Er c’haozeeg e klever bommoù evel *ma fell dit, m’ho peus c’hoant, mar n’eus ket plas*, h.a., nemet er yezh skrivet e ve dilezel ar reolenn eeun *mar+yaiñ, ma+nac’hañ* kement hag un adfeilh er mesk⁶.

⁵ War-bouez ur strishadur : SADED ne alie ket arverañ ar bonragor da heul *mar* pe *ma ne* met, en e lec’h, ar bongevor (bongevor reol *bout* pergen) ; skouerioù eus *mar*+bonragor tennet eus ar *Sketla* hag eus embannadurioù kempred a gaver en ÉSB-3, p. 174. Dialiañ groñs a rae arverañ *mar* dirak an *nac’hañ*, en desped d’ar skouerioù meneget gant ÉSB-3, pp. 164 hh.

⁶ Roparz HEMON (*Ar Bed Keltiek* 128, Eost 1969, p. 218, ademb. *Hor Yezh* 213, Nevezamzer 1998, pp. 22-23) a ginnige adlakaat en arver “ar reolennoù implij [eus *ma* ha *mar*], hervez istor ar yezh” — eleze ober gant *ma* dirak eilragor hag eilator. Da arguzenn e roe : “Miret strizh a-walc’h int bet betek an 18-vet kantved. Hogen en amzer-se endeo, en amzer ar c’hrennvrezhoneg zoken, e oa arouezioù eus ar c’hemmesk a dlee dont.” Gwan avat arguzenn ar reizhstoregezh en degouezh pa ouzer an dic’houzvez emeur eus orin ar gewazell *ma(r)* ; a du ’rall, ha ken “reizhstorek” se eo soliañ war zisoc’h ar strivoù da unvaniñ ar c’hrennvrezhoneg ha dianaout ar strivoù unvaniñ renet er prantad kempred eus an istor ?